

GERARDO CIOFFARI O.P.

SFÂNTUL NICOLAE
VIAȚA ȘI CULTUL

Editura Cuvântul Vieții

București • 2022

Gerardo CIOFFARI O.P. (n. 1 dec. 1943) a studiat filosofia și teologia la Napoli, Roma, Fribourg și New York (Seminarul ortodox *Sfântul Vladimir*), obținând doctoratul în Științe eclesiastice orientale în 1977. Profesorul Cioffari predă *Istoria teologiei orientale și occidentale* și *Istoria teologiei ruse* la Facultatea de Teologie din Bari (Facoltà Teologica Pugliese), este directorul Centrului de studii *Sfântul Nicolae* și conduce revista *Nicolaus. Studi Storici*.

Principalele lucrări ale profesorului Cioffari O.P. sunt: *La leggenda di Kiev*, Bari, 1980; *Storia della Basilica di S. Nicola. L'epoca normanno-sveva*, Bari, 1984; *Storia dei Domenicani in Puglia (1221-1350)*, Bari, 1986; *S. Nicola nella critica storica*, Bari, 1987; *Breve storia della teologia russa*, Bari, 1988; *San Nicola di Bari*, Alba (Cuneo), 1988; *Gli zar di Serbia, la Puglia e S. Nicola*, Bari, 1989; *Viaggiatori russi in Puglia* (împreună cu G. Dotoli), Fasano, 1991; *Agiografia in Puglia. I Santi tra critica storica e devozione popolare* (împreună cu A.M. Tripputi și M.L. Scippa), Bari, 1991; *Storia della Chiesa di Bari. Dalle origini alla fine del dominio bizantino (1071)*, Bari, 1992; *Storia dei Domenicani nell'Italia Meridionale* (împreună cu M. Miele), 3 vol., Napoli/Bari, 1993; *Domenicani nella storia*, I-II, Bari, 2005/2010.

GERARDO CIOFFARI O.P.

SFÂNTUL NICOLAE
VIATA ȘI CULTUL

traducere în limba română de
ELENA CRISTINA BRĂGEA

Editura *Cuvântul Vieții*
București • 2022

Redactor: Sebastian Nazâru

Corector: Ionuț VIȘAN

Layout și coperta: Preot Laurențiu DRĂGHICENOIU

Imagine copertă: icoană (1736) din Colecția de artă a
Patriarhiei Române inv. 3388; 2071; M 4028

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CIOFFARI, GERARDO

Sfântul Nicolae : viața și cultul / Gerardo Cioffari
O.P. ; trad. în lb. română de Elena Cristina Brăgea. -
București : Cuvântul vieții, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-9698-21-1

I. Brăgea, Elena Cristina (trad.)

2

Traducerea s-a realizat după această ediție: Gerardo Cioffari,
Saint Nicolas: L'histoire et le culte, traduit par Roger Maubon et Paul Denis,
Bari, Centro studi Nicolaiani, 1996.

Pentru ediția în limba română, autorul a operat unele modificări
și a adăugat aparatul critic.

Câteva note au fost adăugate de redactorul lucrării.

*Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate Editurii Cuvântul Vieții.
Orice reproducere, totală sau parțială, fără acordul scris al editorului, multiplicarea
prin orice mijloace și sub orice formă, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte
fapte similare reprezintă încălcări ale legislației cu privire la protecția proprietății
intelectuale și se pedepsesc conform Legii drepturilor de autor.*

© 2022 Editura Cuvântul Vieții

Intrarea Miron Cristea, nr. 9, Sector 4, București

+40729 80 30 30

redactia@edituracuvantulvietii.ro

Introducere la ediția în limba română

Până la jumătatea secolului trecut, critica istorică privind viața Sfântului Nicolae a rămas fidelă concluziilor lui Gustav Anrich, cel care, în 1913, editase textele literare grecești despre Sfântul nostru, urmate, în 1940, de judecata severă a lui Hyppolite Delehaye, cel mai cunoscut dintre bolandiști: „Nu cunoaștem nimic din faptele celebrului taumaturg”.

Cercetătorii care au menținut aceste concluzii au omis două lucruri: Anrich, în introducerea generală, explică toate dubiile sale privind așezarea pe primul plan a *Faptelor generalilor (Praxis de stratelatis)* sau a *Vieții lui Nicolae Sionitul (Vita Nicolai Sionitae)*, în timp ce Delehaye vorbește despre „fapte”, iar nu despre „existență”. Evident, ultimul ar fi trebuit să se fi reținut de la concluzii de acest gen, dacă luăm în considerare faptul că bolan-

diștii nu au abordat niciodată într-o formă completă cercetarea critică a vieții Sfântului Nicolae al Mirei Lichiei, ci au analizat doar aspecte secundare. Atât abordarea lui Anrich, cât și aceea a lui Delehaye sunt abordări filologice și, cum este cunoscut, filologia este disciplina dubiului, pentru a folosi o expresie a lui Dino Baldi, filolog și, mai recent, îngrijitor al ediției *Germanica* de Tacit.

Fără să vrea, Anrich și Delehaye au cauzat o serie întregă de erori în lucrările unor scriitori cu pregătire precară în domeniul filologic. Aceștia din urmă au transferat la nivel istoric „îndoielile filologice” legitime, care, în interpretarea lor, au căpătat aspectul unor „negații istorice”.

Eroarea cea mai banală este afirmația: *Nicolae nu este în lista Părinților de la Niceea*. O afirmație de două ori eronată: atât pentru faptul că ne face să credem că ne-a fost transmisă lista autentică a Părinților de la Niceea, cât și pentru faptul că numele Sfântului Nicolae apare în cea mai celebră dintre listele autentice, aceea a lui Teodor Lectorul (515/520 d.Hr.).

Firește, în jurul Sfântului Nicolae a apărut o serie de legende și minuni fanteziste (palma dată lui Arie, călătoria la

Roma) sau referitoare la viața monahului cu care a fost adesea confundat și care a trăit două secole mai târziu. În demersul scrierii istoriei Sfântului Nicolae al Mirei Lichiei, este necesară distingerea faptelor istorice de toate adăugările hagiografice, pentru evitarea introducerii istoriei în „marea legendelor”.

Trebuie să mărturisesc că, în primii douăzeci de ani de cercetări asupra Sfântului Nicolae, și eu m-am lăsat influențat de „dubii filologice”. Sub „bisturiul” lui Anrich, niciun text nu se salvează de la dubiu sau de la contestare. Nici *Praxis de stratelatis*, nici Roman Melodul, nici chiar Andrei Criteanul.

Încet-încet însă m-am întrebat dacă metoda istorică ar fi justificat dubiile de natură filologică. Am studiat profund participarea la Sinodul de la Niceea și, în special, istoria generalilor lui Constantin cel Mare. Sensibilitatea mea de istoric s-a impus și răspunsul a fost: *multe dubii sunt nefondate*. Am verificat toți istoricii latini și greci contemporani cu Sfântul Nicolae și am notat că personajele din *Praxis de stratelatis* se încadrează în mod natural în întâmplările istorice ale acelei epoci. În

ultimii ani, am avut satisfacția ca istorici ai Imperiului Roman, care nu au niciun interes să apere figura istorică a Sfântului Nicolae, au ajuns la concluzii similare.

În realitate, un istoric ce are al șaselea simț privitor la detaliile specifice unei perioade istorice își dă seama imediat că *Praxis de stratelatis* este un text contemporan Sfântului Nicolae, indiferent de detaliile sau termenii ce puteau fi adăugați ulterior. Foarte probabil, textul avea un caracter propagandistic și nu intenționa să vorbească despre Sfântul Nicolae ca protagonist, ci despre Nepoțian, care, în *Praxis de stratelatis*, este acuzat de o conspirație împotriva lui Constantin cel Mare și care, ulterior, devine unul dintre pretendenții la tron, pe care reușește să îl câștige în 350, dar, o lună mai târziu, este ucis de către soldații rivalului său Magnențiu. Mai precis, povestea nu se vrea a fi despre Sfântul Nicolae, ci despre legitimitatea dorinței lui Nepoțian de a accede la tron. Apariția Sfântului Nicolae în visul lui Constantin cel Mare are astfel valoarea simbolică a actului de legitimare.

Departate de a fi un text hagiografic și deci parte dintr-o *Viață a Sfântului Nicolae* – o posibilitate admisă și de mine în trecut –,

povestea se încadrează în acea polemică vie ce s-a pornit la jumătatea secolului al IV-lea: Imperiul continua să fie guvernat de o dinastie ce distrusese cultele și tradițiile antice – o binecuvântare pentru creștini, o rușine pentru păgâni.

Scriitorul anonim al acestui text polemic în favoarea lui Nepoțian – în minoritate față de istoricii epocii, preponderent păgâni – încadrează figura Sfântului Nicolae tocmai pentru a dezvolta mai bine dreptul său la tron. În acest context, se prezintă importanța episcopului căruia Nepoțian îi cere să-i apere nevinovăția, fapt pentru care oferă date prețioase, chiar foarte prețioase pentru că sunt indirecte, despre un personaj secundar: Nicolae, episcop al Mirei Lichiei în timpul lui Constantin cel Mare; are un caracter energic, așa cum demonstrează intervenția sa pentru salvarea celor trei locuitori inocenți ai Mirei Lichiei; nu se teme să înfrunte magistrați sau oameni bogați. Minunea apariției în visul lui Constantin cel Mare ne proiectează în câmpul hagiografiei, care, oricum, în acel timp are o mare greutate psihologică. Este suficient să ne gândim la modul în care Atanasie utilizează figura Sfântului Antonie cel Mare, apărătorul său în multe împrejurări.

Aproape sigur, marii cercetători contemporani ai Imperiului Roman nu s-au lăsat redirecționați de anumite detalii secundare ce puteau fi adăugate în mod cert ulterior, ci au utilizat istoria Sfântului Nicolae ca sursă istorică concludentă și importantă. Este suficient să ne gândim la Herwig Wolfram, mare cercetător al istoriei goților, care face referință la *Praxis de stratelatis* atunci când explică prezența taifalilor în Frigia (în trecut, argument al istoricilor împotriva Sfântului Nicolae), la numismați, care astăzi utilizează în mod regulat *Praxis de stratelatis* ca sursă istorică, la cercetătorii prefecturii romane în Antichitatea târzie, pentru care Avlavie (Ablabius) este un protagonist absolut (ca în istoria Sfântului Nicolae). Cu atât mai mult, Avlavie este chiar destinatarul scrisorii lui Constantin cel Mare privitoare la superioritatea episcopului față de magistrat, inserată ulterior în *Codex Theodosianus*.

Pe aceste importante baze istorice se fondează istoria sigură a Sfântului Nicolae, ce nu poate fi analizată în baza surselor hagiografice posterioare. În realitate, acestea au nevoie de verificări, deoarece provin din tradiția locală (dacă nu chiar din apocrifa

Vita Nicolai Sionitae), care a conservat nuclee de adevăr în chenare legendare.

Bineînțeles, când vrem să rămânem pe un teren solid al istoriei, trebuie să renunțăm la toate episoadele care în viața Sfântului Nicolae au fost preluate din *Viața Sfântului Nicolae Monahul*, arhimandrit al Sionului și episcop al Pinarei Lichiei, care a trăit în secolul al VI-lea, precum și din cea mai cunoscută *Viață a Sfântului Nicolae*, care este aceea a lui Simeon Metafrastul (secolul al X-lea), cel mai cunoscut hagiograf bizantin.

Deci, viața Sfântului Nicolae este fondată pe *Praxis de stratelatis* și pe *Viața (Bios)* scrisă de arhimandritul Mihail în secolul al VIII-lea (fără pasajele care conțin completări neautentice datorate evlaviei de care deja se bucura Sfântul Nicolae). La aceste texte trebuie adăugată referirea la Sinodul de la Niceea făcută de Teodor Lectorul, în timp ce repere importante despre cult pot fi identificate fie în *Viața Sfântului Nicolae Sionitul (Vita Nicolae Sionitae)*, fie în imnurile lui Andrei Criteanul.

Basilica Sfântul Nicolae,
Bari, 2022